

Nummer 3 | Maart 2021

THUIS

IN HET LANDSCHAP

Landschapsbeheer
Groningen

Cultuurhistorie:
Het landschap lezen

De vrijwilligers
maken Groningen

Inhoud

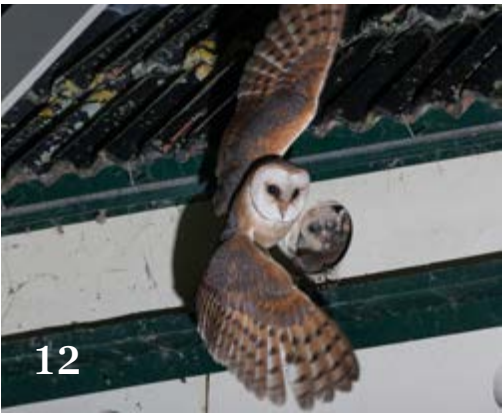
04

07

09

12

14

16

COLOFON
Jaargang 2 | maart 2021
Thuis in het landschap verschijnt vier keer per jaar.

Uitgave
Landschapsbeheer Groningen
Roderwolderdijk 60
9744 TH Groningen
T (050) 534 51 99
info@landschapsbeheergroningen.nl

Redactie
Landschapsbeheer Groningen

Vormgeving
Create ID - Sandra Jonge Poerink

Fotografie
Landschapsbeheer Groningen

Ontvangt u het magazine voortaan liever digitaal? Mail dan uw gegevens naar info@landschapsbeheergroningen.nl.

- 03. Lezen spreekt tot de verbeelding
- 04. Het landschap lezen
- 07. Versterken biodiversiteit op het erf
- 08. Aan de slag op schoolpleinen
- 09. De iep, een verrijking voor het waddenlandschap
- 10. Handen uit de mouwen op Groninger borgen en buitenplaatsen
- 12. Flora en fauna: aanpassing en tolerantie
- 13. Vrijwilligers maken Groningen
- 14. Raken we de bomen aan de straatstenen niet kwijt
- 16. Leven op de begraafplaats
- 17. Botanisch schetsboek: de krokus
- 18. Appels met peren vergelijken
- 19. Aan de slag: maak een bijenhotel
- 20. Beleef het landschap: fietsroute Schansenkrijg

Lezen spreekt tot de verbeelding

Eerlijk toegeven, het ontbreekt me vaak aan tijd om eens rustig een boek te lezen. Teveel te doen, teveel afleiding. Maar vooral ook teveel prikkels uit de media, die dagelijks ons huis binnen vliegen. Enigszins gretig nemen we dat allemaal in ons op en maken we ons daar druk over. Soms begrijpelijk, omdat opeens een minister president spontaan oppert om Groningen opnieuw op te zadelen met nieuwe ellende. Kun je het voorstellen: drie grote dampende kolossen aan de horizon van Groningen, altijd mentaal dreigend met haar risico? Wat doet dát met het weidse landschap van Groningen en haar inwoners? Gelukkig was het maar een spontane inval...

Een andere vorm van lezen dient zich gelukkig aan, een veel leukere vorm. Het lezen van het landschap. Als je je eenmaal gaat verdiepen in de kunst van het lezen van het landschap, loop je het risico opeens een enorme rijkdom te ervaren in je directe omgeving. Kenners, en daar hebben we er gelukkig veel van in huis, kunnen er met verleidende passie over vertellen. Zelf ben ik dol op die verhalen en blij ik midden tussen de pingoruïnes te wonen. Geen gewone vijvertjes, waar ik ze voor versleten had, maar een complete reis naar de ijstijd. Gewoon naast de deur. Met aan boord archeologische rijkdommen. Voor tijdreizen in het landschap is nu zelfs een website.

Neem dan de borgen. Zo'n landgoed zit ook vol verhalen en spreekt snel tot de verbeelding. De inrichting van borgterreinen zijn op zich al prachtige cultuurhistorische verhalen. Niet voor niets dat vrijwilligers het vooral ook leuk vinden om rondom een borg te werken.

Terwijl onze landschaps- en cultuurhistorici over het landschap en borgterreinen vertellen, maken anderen zich weer druk over het planten van bomen in het open weidse landschap van Groningen. Hoe doe je dat. Dat luistert nauw. Vooral nu we er zoveel van willen planten. Bijvoorbeeld de krachtige iep, waarover ik verderop in dit magazine lees: '...als groene eilanden in een zee van ruimte brengen deze diepte en kleur en tekenen de horizon'

...over verbeelding gesproken.

’ BIJ HET **LEZEN** VAN HET **LANDSCHAP** ERVAAR JE EEN **ENORME RIJKDOM**

Peter Hellinga

CULTUURHISTORIE

Het landschap lezen

Historische boeren-erven zijn vaak groene eilanden in het weidse landschap dat verder alleen doorbroken wordt door een lijnenspel van bomenrijen langs de wegen. Landschapsbeheer Groningen ondersteunt eigenaren met het onderhoud en herstel van deze erven.

Groningers zijn trots op hun landschap. En terecht, want Groningen is een provincie waar het cultuurhistorische landschap voor een groot deel nog heel goed bewaard is. Binnen de grootse weidsheid en diversiteit van het landschap kunnen we uit bijna elke geschiedenisperiode landschapselementen terugvinden die ons iets vertellen over hoe mensen door de eeuwen hebben geleefd mét en ín dat landschap. Landschapsbeheer Groningen zet zich in voor een landschap waarin je die verhalen kunt blijven lezen.

Typisch Gronings

Het landschap van Groningen zoals we dat nu kennen, is het resultaat van een lange ontstaansgeschiedenis waarvan geologische processen de basis hebben gevormd. De hoogtes en laagtes, de grote variatie in bodemsoorten: alles is een afspiegeling van duizenden jaren samenspel van ijsstijden (glacialen), warme perioden (interglacialen) en de invloed van de mens. Het landschap laat ons zien hoe de mens elke keer weer een vorm vond om zich

te beschermen tegen het water en hoe boeren door de eeuwen heen de bodem in cultuur gebracht hebben om in hun levensonderhoud te kunnen voorzien. Ook is uit het landschap af te lezen welke ontginningen er hebben plaatsgevonden en hoe de welvaart in de provincie was verdeeld. De bekende wierdendorpen, die als groene eilandjes in het omliggende weidse landschap verspreid liggen, hebben hun oorsprong bij de eerste pionierende boeren, die tussen de natte kwelders op hogere stukjes land hun bestaan probeerden op te bouwen. Waar we nu uitwaaien op de dijk van bijvoorbeeld Noordpolderzijl of de punt van Reide, was nog niet eens zolang geleden de Waddenzee heer en meester over het gebied. En wat te denken over het gebied van de veenkoloniën met zijn strakke verkavelingspatroon. Dit was ooit een ontoegankelijk moerasgebied. Dijken, wierden, de weidsheid en de kerkjes, molens en herenboerderijen: het is allemaal typisch Gronings.

’ ELKE WANDELING IS EEN
ONTDEKKINGSTOCHT
NAAR HET VERLEDEN

’ KIK NIET TE VER, HIER IS HET ZO
MOOI. DE GESCHIEDENIS
SPREEKT

Variatie en gaafheid

Groningen is uniek wat betreft de variatie en gaafheid van het cultuurhistorische landschap. Bezoekers die onze provincie niet kennen, staan vaak versteld van de ruimte, rust en de nog duidelijke sporen van de geschiedenis die ze aantreffen. Voor bijna driekwart bestaat Groningen uit een open, grootschalig landschap. Wie goed kijkt, ziet dat binnen die landschappen met vergezichten wel veel verschil zit: het weidse dijenlandschap is van een ander karakter dan het open wierdenlandschap. En het veenkoloniale landschap is weer van een heel andere orde dan het wegdorpenlandschap. De Waddenkust, het Oldambt en de Veenkoloniën, allen hebben een weids en open karakter, maar de ontstaansgeschiedenis maakt een groot verschil in de verschijningsvorm daarvan. Toch kent Groningen ook meer intieme, besloten landschappen, zoals het coulisselandschap en het esdorpenlandschap.

Leren lezen

Wanneer je je bewust bent van de ontstaansgeschiedenis van het landschap in de omgeving, ga je er anders naar kijken. Je ontdekt de nuances en begint de verschillende kenmerken te zien. Een gewone wandeling of fietstocht kan met wat extra kennis zo verande-

ren in een kleine ontdekkingstocht. De Kwaliteitsgids Groningen is een goed hulpmiddel om te starten met dit ‘lezen van het landschap’. Op deze website van de provincie Groningen wordt informatie gedeeld over het ontstaan van het landschap, erfgoed en ruimtelijke kwaliteit gedeeld. In de Kwaliteitsgids is Groningen in zeven deelgebieden opgedeeld die wezenlijk van elkaar verschillen: Zuidelijk Westerkwartier, Wierdenland & Waddenkust, Centrale Woldgebied & Duurswold, Gorecht, Veenkoloniën, Oldambt en Westerwold. Per deelgebied kun je lezen hoe en waarom bepaalde landschappen en landschapselementen zijn ontstaan en hoe uniek deze elementen zijn. Het vissen in je favoriete vennetje krijgt opeens een hele andere beleving als je weet dat dit vennetje eigenlijk een pingoruïne, een overblijfsel van een ijslens uit de laatste ijstijd, is.

Onze werkwijze

De projecten van Landschapsbeheer Groningen vinden verspreid over de hele provincie plaats. Veel projecten hebben betrekking op herstel of versterking van cultuurhistorische landschapselementen. Dat vergt zorgvuldigheid in projectontwikkeling en uitvoering. Het gaat immers om erfgoed. De eerste vraag in elk project is: wat is de historisch landschappelijke context en wat past daarbij? Het mooie aan projecten zoals ‘Herstel Monumentale Boerenerven’ of ‘Kerken in het Groen’ is dat elke plek uniek is. We kijken zowel op ‘erfniveau’ naar het boerenerv of het kerkterrein, als op ‘landschapsniveau’, en nemen dit mee in de planvorming. Een kerkterrein aan de Waddenkust heeft bijvoorbeeld een totaal andere geschiedenis en karakter dan een kerkterrein in het bebouwingslint van de Veenkoloniën. Omdat we

De kerk van Woldendorp ligt op een oude wierde

Dijkcoupure met schotbalkenhuisje

Dit laat de geschiedenis van de verdediging tegen zee zien. Een coupure is een onderbreking in de dijk. Aan de zijanten van de coupure zijn muren gemetseld, waardoor het mogelijk is om de ruimte tussen de muren bij hoog water te sluiten met zogenaamde schotbalken. Deze schotbalken liggen in het naastgelegen schotbalkenhuisje. Landschapsbeheer Groningen heeft in de loop der jaren tientallen schotbalkenhuisjes hersteld.

de gebiedskenmerken willen behouden, worden er in het ene deelgebied andere keuzes gemaakt dan in het andere deelgebied. Op deze wijze herstellen we ook karakteristieke slingertuinen en erfbeplantingen en onderhouden we gezichtsbe-

projecten naar voren komen zijn bijvoorbeeld wierden, historische fruitrassen, molens en dijkcoupures. Allemaal elementen met een eigen geschiedenis. En wie de geschiedenis kent, gaat de schoonheid ervan inzien.

Samen

Al deze projecten doen we niet alleen. We werken samen met bewoners, overheden en kenniscentra om dit mogelijk te maken. In deze uitgave van THUIS laten we voorbeelden zien van cultuurhistorie in de praktijk. Zo bekijken we samen met bewoners de website topotijdreis.nl, waardoor je de historie van eigen omgeving kunt zien in Noordlaren; we herplanten de iep, al jarenlang een beeldbepalende boom in het landschap van Groningen; we laten ons werk op de karakteristieke Groninger borgen en begraafplaatsen zien. En... we geven tips om zelf de handen uit de mouwen te steken. In en voor ons mooie Groningse land!

Wilt u meer weten over onze projecten in het cultuurhistorische landschap, neem dan contact op met Georgine Somer, senior adviseur, g.somer@landschapsbeheergroningen.nl of 050-534 51 99.

Tijdens erfbezoeken komen we vaak oude fruitboomgaarden tegen. We zien dit als levend erfgoed! Deze fruitbomen worden goed onderhouden door onze Vruchtbomenwacht.

NATUURERVEN NOORDLAREN

Versterken biodiversiteit op het erf

Landschapsbeheer Groningen heeft veel kennis en ervaring op het gebied van het versterken van de biodiversiteit op en rondom het erf. Vanuit die kennis is begin 2020 het inmiddels zeer succesvolle project Natuurerven Noordlaren gestart om de mogelijkheden te laten zien hoe de natuurwaarden op het eigen erf versterkt kunnen worden.

In het project Natuurerven Noordlaren zijn de eigenaren van 25 erven op de Noordlaarderes aan de slag gegaan met de natuur op hun erf en in de eigen woonomgeving. Landschapsbeheer Groningen adviseert de deelnemers bij het beheren en inrichten van het eigen erf. De nieuwe inrichting leidt tot meer voedsel-, nest- en schuilgelegenheid voor vogels en insecten zoals bijen en vlinders.

Voordat Landschapsbeheer Groningen een advies uitbrengt over de aanplant of het beheer, wordt er samen met de bewoners gekeken naar de historische situatie van het erf. Sommige erven zijn al te zien op de Bonnekaart van omstreeks 1910. Elke geïnteresseerde deelnemer krijgt een uitdraai van deze oude kaart. De landschappelijke situatie kan inspiratie bieden voor het inrichten van het huidige erf.

Zelf aan de slag

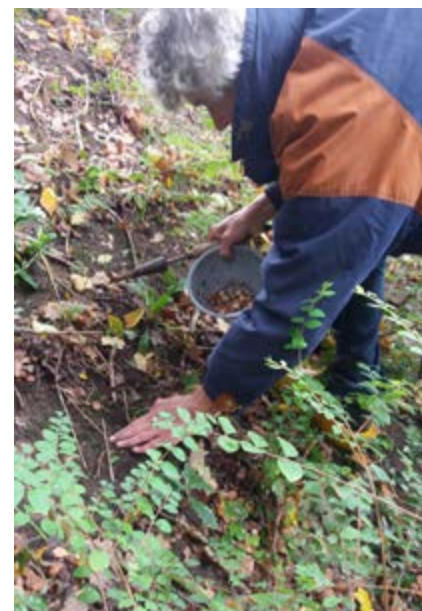
Voor het natuurvriendelijker inrichten van het erf zijn vanuit het project plantmateriaal, bollen, zadenmengsels, insectenhôtels en nestkasten beschikbaar gesteld. Op vrijdag 11 en zaterdag 12 december vonden in Noordlaren de uitdeeldagen plaats van beplanting en materialen. In verband met corona zijn alle materialen bij de deelnemers thuis bezorgd. Zij zijn vervolgens zelf aan de slag gegaan om de beplanting en materialen een plek te geven in de tuin. In totaal zijn er 25 (fruit)bomen, 753 (fruit)struiken, 54 meter haag, 110 klimplanten en vaste planten en 1.830 bollen geplant, 1.015 m2 zaadmengsels ingezaaid en 6 insectenhôtels en 68 nestkasten ge-

plaatst, waaronder 1 torenvalkenkast, 3 uilenkasten en 4 manden voor de ransuil. In het komende jaar worden nog bermen, akkerranden en overhoekjes ingezaaid en wordt, zodra corona het toelaat door de Cruydhoeck nog een boeiende cursus gegeven over het beheer van de percelen met kruid- en bloemrijke mengsels.

Wordt vervolgd

Dat mensen graag zelf aan de slag gaan op het eigen erf bleek wel uit de reacties die we ontvingen van buiten het projectgebied om deel te willen nemen aan het project. Aansluitend op het project in Noordlaren is Landschapsbeheer Groningen dan ook bezig met een vervolg op andere plekken in de provincie Groningen. Geïnteresseerde gemeenten kunnen zich melden bij Landschapsbeheer Groningen.

Het project Natuurerven Noordlaren is mogelijk gemaakt door bijdragen van de gemeente Groningen en de provincie Groningen. Wilt u meer weten over het project, neem dan contact op met Rianne Luring, adviseur, r.luring@landschapsbeheergroningen.nl of 050 - 534 51 99.

Google in het groen: aan de slag op schoolpleinen

Landschapsbeheer Groningen vindt het belangrijk om het lokale landschap duurzaam in te richten voor en met de toekomstige generatie. Daarom gaan wij samen met basisschoolleerlingen aan de slag met het natuurlijk inrichten van vijf schoolpleinen. De kinderen gaan mee naar buiten om te kijken wat er bloeit, groeit, loopt en vliegt op hun eigen schoolplein en steken daarna de handen uit de mouwen om hun plein natuurvriendelijk in te richten.

Elke vierkante meter steen die wordt vervangen door groen helpt de druk op ons ecosysteem en het klimaat te verlichten. Water kan gemakkelijker in de bodem zakken, de temperatuur wordt getemperd en fijnstof en CO₂ worden afgevangen. Daarnaast zijn bloemen, planten, struiken en bomen een belangrijke bron van voedsel, beschutting en nestplekken voor allerlei dieren.

Eigen ideeën

We leggen uit wat de kinderen zelf kunnen doen om hun eigen omgeving natuurvriendelijker te maken. Daarna gaan we gezamenlijk naar buiten om te kijken hoe natuurvriendelijk hun eigen schoolplein is en wat er beter kan. De kinderen tekenen hun eigen ideeën voor een groener schoolplein op een plattegrond. Deze ideeën vormen de basis van het nieuwe inrichtingsplan.

De leerlingen helpen mee met de uitvoering van het inrichtingsplan, onder begeleiding van Landschapsbeheer Groningen. Om meer voedsel aan te bieden leggen we bijvoorbeeld bloemenweides aan, planten we besdragende struiken of fruitbomen, maken we een hut van wilgentenen of poten

we bloembollen. Met nestkastjes, egelhuisjes, een nestheuvel, takkenrillen of boomstammetjes creëer je op een laagdrempelige manier nestplekken. Ook de tegels die vrijkomen gebruiken we voor een egelhotel om verspilling te voorkomen.

Basisbehoeften dieren

Als je zelf ook aan de slag wilt in jouw omgeving, is het belangrijk om te zorgen voor de basisbehoeften van dieren: voedsel, nestplekken, water en beschutting. Kies voor beplanting die van nature voorkomt in jouw omgeving en zorg ervoor dat altijd iets in bloei staat.

De grote meerwaarde van de groene schoolpleinen is dat natuureducatie en uitvoeringswerk hand in hand gaan. Hierdoor snuffelen de kinderen aan de theorie, maar gaan ook zelf aan de slag. Volgend jaar is Groningen niet alleen vijf groene schoolpleinen, maar ook meer dan honderd enthousiaste kinderen rijker.

Het project is mogelijk gemaakt door Google. Voor meer informatie kunt u contact opnemen met Anita Pigmans, projectleider, a.pigmans@landschapsbeheergroningen.nl, 050 - 534 51 99.

De iep, een verrijking voor het waddenlandschap

De iep is aan de kust een echte laanboom. Dit is het gevolg van de unieke combinatie van eigenschappen die deze boom heeft. Iepen groeien goed op verschillende bodemtypen. Bovenal gedijen ze goed in het zeeklimaat. Doordat de iep windvast is en goed bestand is tegen de zoute zeewind, is zij vanouds een van de karakteristieke bomen in de waddenregio.

Het waddengebied is vooral een open landschap. Weids en robuust. Juist in dit landschap zijn de beplantingen van bijzondere betekenis en maken het verschil in een open en een kaal landschap. Het gebied kent van oudsher fraai beplante wegen. Het zijn vooral de verbindingen tussen de wierden- en terpdorpen die van oudsher worden geflankeerd door monumentale bomenrijen van hoofdzakelijk iepen en soms abelen of essen.

Verspreid in het open gebied liggen ook de boerderijen en de (wierden- of terp-) dorpen met van oudsher fraaie en zware beplantingen. Ook hierin is de iep van oudsher een belangrijke boomsoort. Als groene eilanden in een zee van ruimte brengen ze diepte en kleur en tekenen ze de horizon. Ze dragen bij aan de identiteit en aan de cultuurhistorische en landschappelijke waarde van het gebied. Tenslotte markeren bomen vaak historische terreinen in het landschap zoals (voormalige) borgen en begraafplaatsen. Ook werden iepen geplant als 'bakenbomen' bij bijzondere plekken, bijvoorbeeld bij dijkcoupures.

Iepziekte en herplant van iepen

Bijna was de karakteristieke iep uit het waddenlandschap verdwenen. Begin vorige eeuw stak de iepziekte de kop op. Veel bomen vielen ten prooi aan de schimmel. De verspreiding ging zo snel, dat eind twintigste eeuw voor het voortbestaan van de iep werd gevreesd. De gevolgen voor het landschap waren groot. Waar vroeger vele iepen het landschap sierden, vielen grote gaten in de erfbeplanting en in de beplantingen langs wegen en lanen. Samen met het op de markt brengen van diverse (hoog)resistente iepenrassen gloort er weer hoop aan de horizon voor de iepen in het waddenlandschap. Iepenwacht Fryslân, Groninger Bomenwacht en Landschapsbeheer Groningen hebben met het project 'Herplant van iepen in de Waddenregio' de afgelopen tien jaar samen met beheerders en bewoners een belangrijke bijdrage geleverd aan het herstel van landschappelijke en cultuurhistorische waarden van het waddenlandschap door maar liefst 9.300 iepen terug te planten. (Eer)herstel van de iep in Groningen en Fryslân is een feit.

Voor meer informatie kunt u contact opnemen met Oebele Elverdink, senior adviseur, o.elverdink@landschapsbeheergroningen.nl of 050 - 534 51 99.

Handen uit de mouwen op de Groninger borgen en buitenplaatsen

Voor veel borgen en buitenplaatsen is het onderhoud en beheer van het cultuurhistorisch groen een enorme opgave. De huidige vraagstukken zoals klimaatadaptatie, energietransitie, biodiversiteit en toekomstbestendigheid maken dit nog complexer. Landschapsbeheer Groningen werkt hiervoor met een eigen Visie Borgen en Buitenplaatsen en we werken aan landgoederen om de eigenaren en beheerders te kunnen ondersteunen en ontzorgen.

De wilgen op Verhildersum zijn geknot. Allemaal vrijwilligerswerk!

Borgen en buitenplaatsen beschikken vaak over een groot oppervlak aan cultuurhistorisch groen erfgoed. Deze terreinen bestaan over het algemeen uit een samenspel van oude lanen, waterpartijen, singels, hagen, fruitboomgaarden en siertuinen. Elk onderdeel vraagt om een eigen aanpak en heeft een eigen onderhoud- en beheercyclus. Soms zijn er ook grotere ingrepen nodig, bijvoorbeeld door functieverandering, achterstallig onderhoud of de wens voor een grotere biodiversiteit of toegankelijkheid. Landschapsbeheer Groningen ontwikkelt ter ondersteuning van deze complexe opgave een maatwerkmethode. In deze aanpak koppelen we de cultuurhistorie, het onderhoud en beheer en eventuele advisering bij functieveranderingen aan een helder en goed onderbouwd plan. Daarnaast werken wij volgens de uitvoeringsrichtlijnen van de Erfgoedhoveniers.

In beeld brengen

In 2020 zijn Landschapsbeheer Groningen en Landgoed Verhildersum een samenwerking aangegaan. Samen ontwikkelen we een langetermijnvisie en verkennen we de kansen voor vrijwilligers en kwetsbare mensen die graag zinvol werk doen. Landschapsbeheer Groningen zal onderhoud op Verhildersum uitvoeren, maar start met het in beeld brengen van het volledige groenbeheer en helpt zo met het opstellen van een meerjarig onderhoudsplan voor het landgoed.

Traditie: Natuurwerkdag bij de borg

Al 19 jaar lang wordt de Natuurwerkdag georganiseerd. Op de eerste zaterdag van november steken we samen met een steeds groter aantal Groningers de handen uit de mouwen. Landschapsbeheer Groningen organiseert traditiegetrouw elk jaar een werkdag op één van de Groninger borgen. Op Borg Ewsum in Middelstum worden op de Natuurwerkdag de mo-

Op de Natuurwerkdag zijn vrijwilligers aan het knotten op Ewsum

Snoeien bij de Fraeylemaborg

numentale lindes geknot. Ook wordt wilgenhout geoogst in de grienden bij Ewsum. Een griend is een drassig gebied waar wilgen groeien. De wilgentenen worden geoogst, zodat de takken gebruikt kunnen worden voor bijvoorbeeld het maken van manden.

Ook de Fraeylemaborg is een bekende Natuurwerkdag-locatie. Op deze borg in Slochteren voeren we samen met vrijwilligers snoeiwerkzaamheden uit in de singels. We herstellen samen de paden en verwijderen opslag van de esdoorn. De Vruchtbomenbrigade van Landschapsbeheer Groningen zijn daarnaast actief op de Piloersemaborg in Den Ham. Hier snoeien we zestig fruitbomen. We hopen in het najaar

van 2021 de Natuurwerkdag te kunnen organiseren op Landgoed Verhildersum in Leens.

Naar buiten!

Groningen telt wel 16 borgen en nog meer buitenplaatsen. Nieuwsgierig geworden? De meeste borgterreinen zijn openbaar toegankelijk. Deze tijd is hét seizoen om een ommetje te maken. Er zijn nu namelijk veel stinzenplanten – op z'n Gronings: de börgbloumkes – te vinden. In maart en april kun je vingerhelmbloemen, narcissen en bosanemonen zien bijvoorbeeld, en daarna bloeit de daslook, kievitsbloem en de gele dovenetel. Kunt u ze allemaal vinden en ziet u het verschil tussen al die krokusjes?

De oprijlaan van Verhildersum in september

FLORA EN FAUNA

Aanpassing en tolerantie

De aanblik van de leefomgeving in de provincie Groningen wordt sterk bepaald door het agrarisch gebruik. De problematiek rond de weidevogels is genoegzaam bekend. Echter, er speelt er rondom de boerderijen en schuren een ander probleem.

Het houden van vee en de opslag van voedsel trekt ook ongenode gasten aan, zoals ratten, muizen en insecten. De predatoren in de vorm van uilen, roofvogels en zwaluwen werden door de boeren, als bestrijders, welkom geheten. Zo zag je vroeger veel uilenborden in de nok van de gevels. Als je ze nu tegenkomt is het vaak nog als sieralement. De gaten zijn afgesloten.

Funcieverandering

Gif en insecticiden hebben de rol van predator overgenomen en steeds vaker wordt de aanwezigheid van uilen en zwaluwen bestempeld als overlast. Ook speelt de nieuwe regelgeving en funcieverandering van gebouwen een negatieve rol. Boeren kunnen hun certificaat kwijtraken als er dierlijke uitwerpselen in de voedingsmiddelen terecht komen en boerderijen die verkocht worden aan particulieren krijgen een andere functie: uitwerpselen op het bezit zijn uit den boze.

Ik kom op veel van deze voormalige boerderijen voor advies. Wat opvalt is dat vaak de natuurwaarde genoemd wordt als reden om naar het platteland te trekken. Zo kwam ik bij een echtpaar uit Den Haag dat naar Groningen verhuisd was omdat "je daar nog reeën en hazen ziet". Een jaar later werd ik gebeld en vroegen ze mij om raad. De reeën en hazen aten de moestuin

leeg. Wat ze daar tegen konden doen. Mijn reactie was: "Maar daar kwam u toch voor?"

Uitwerpselen

Ook bij huiszwaluwen en boerenzwaluwen worden vaak de hoeveelheid uitwerpselen als een reden genoemd om ze niet meer toe te laten. Men vindt ze wel prachtig en gezellig maar dan bij de burens. Ik ben nu dertig jaar als vrijwilliger actief bij de Kerkuilenwerkgroep Groningen. In het begin was de hoofdtak het ontsluiten van gebouwen en plaatsen/schoonmaken van nestkasten. Tegenwoordig is het steeds vaker bemiddelen tussen de belangen van bewoners en de aanwezigheid van dieren. Vaak probeer je een compromis te bedenken waardoor de dieren hun plek kunnen behouden.

In het uiterste geval wordt er gezocht naar compenserende broedlocaties.

Duiventil

Naast uilenborden zag je vroeger ook vaak duiventillen. Een heel mooi voorbeeld daarvan staat in Lellens. Je rijdt er onderdoor om bij de boerderij te komen. Vroeger werden duiven gehouden als aanvulling van het voedselpakket en als sier. Lellens bleek een bijzonder geval. Naast de duiven broeden er ook kerkuilen in de til! Dit moest ik vastleggen. Het bleek niet op zichzelf te staan. Ik kreeg steeds meer meldingen van gekraakte tillen. Deze wetenschap hebben we nu ook toegepast in het project 'Natuurerven Noordlaren'. Daar hebben we een oude duiventil aangepast zodat de reeds aanwezige kerkuil daar kan broeden. Als uilen zich al zo mooi aanpassen dan moeten wij als mens dat toch ook kunnen!

André Eijkenaar

Vrijwilligers maken Groningen

Vele inwoners van Groningen zetten zich met energie en passie in voor het Groningse cultuurlandschap. Veelal beschouwen zij deze inzet als de normaalste zaak van de wereld. We 'doen het gewoon', omdat we ons verbonden voelen met onze omgeving, het landschap en de cultuur en vinden het belangrijk voor onze toekomstige generaties. En als we het samen met en voor elkaar doen is het extra leuk om iets te kunnen betekenen!

In 2021 staan het belang van vrijwilligerswerk en de verbindende waarde die het heeft centraal. Daarom hebben vrijwilligersorganisaties en partners de handen ineen geslagen om een jaar lang aandacht te vragen voor de waarde van vrijwillige inzet en meer mensen uit te nodigen dit ook te gaan doen. 'Mensen maken Nederland', is het motto van het Nationaal Jaar Vrijwillige Inzet 2021.

Inzet voor cultuurlandschap

Als onafhankelijke organisatie zet Landschapsbeheer Groningen zich in voor de kwaliteit, duurzame ontwikkeling en het beheer van dit unieke cultuurlandschap. Wij onderstrepen daarbij het belang van (vrijwillige) inzet voor onze samenleving en in het bijzonder voor ons. Als kennis- en netwerkorganisatie faciliteert Landschapsbeheer Groningen de groene vrijwilligers en bewoners hierin. Hierbij richten we ons voornamelijk op het beheer en onderhoud, herstel en ontwikkeling van landschapselementen in het cultuurhistorische landschap. Dit doen we samen met een groot team van vrijwilligers waaronder de diverse vrijwilligersbrigades, lokale vrijwilligersgroepen en dorpsinitiatieven.

Veel van het vrijwilligerswerk is nauw verbonden met cultuurhistorie. Denk aan het beheer en onderhoud van borgterreinen, kerkterreinen, het snoeien van hoogstamfruitbomen, onderhoud aan natte landschapselementen of oude ambachten zoals maaien met de zeis.

Help mee

In ons werk voor het landschap kunnen we altijd meer handen gebruiken. Helpt u ons mee? Iedereen die tijd beschikbaar heeft en enthousiast mee wil en kan werken, is van harte welkom. Kennis van zaken is niet direct nodig, die komt al werkend vanzelf wel. Vrijwilligers kunnen ook individueel aan de slag. Kijk op onze website www.landschapsbeheergroningen.nl en onze social media naar de mogelijkheden om je vrijwillig in te zetten voor het mooie Groningen.

Voor meer informatie: bel of mail Elmar Schraa, projectleider, 050 - 534 51 99 of e.schraa@landschapsbeheergroningen.nl

Raken we de bomen aan de straatstenen niet kwijt?

Ze schieten als paddenstoelen uit de grond; de talloze plantinitiatieven om duizenden bomen en struiken te planten in Nederland. We staan in de file om gratis bomen af te halen. De aanplant van meer bomen en struiken is hard nodig.

De urgentie is doorgedrongen en men verenigt zich om de ambities waar te maken. Neem nu Toukomst, een initiatief van Nationaal Programma Groningen. Daar zijn zo'n 900 ideeën ingestuurd om van Groningen een mooiere provincie te maken. Een provincie waar het goed wonen, leren, werken, ondernemen en recreëren is. Meer dan 20% van deze ideeën is gericht op het vergroenen van onze provincie en het delen van kennis op dat onderwerp.

Maar de ambities zijn best hoog. In het programma Bos en Hout, de Groningse vertaling van de Bossenstrategie (onderdeel van het Klimaatakkoord) is aangegeven dat onze provincie de komende 10 jaar 750 hectare bos rijker moet worden. Dat is een toename van 1% van het huidige bosareaal per jaar.

Karakteristiek landschap

Maar waar moeten al deze bomen en struiken een plek krijgen? En misschien nog wel belangrijker: staan ze er over 40 tot 50 jaar nog steeds? Dat is een behoorlijke opgave in een provincie die haar identiteit ontleent aan een weids en open landschap. Verliezen we met de aanplant van meer bomen en bos het karakteristieke landschap uit het oog? Zeker niet, maar daar zit wel precies de uitdaging en tegelijk ook een kans. Een kans om, binnen het karakteristieke van ons landschap te zorgen dat we de ambities een passende plek geven. Daar waar het hoort, daar waar het kan en daar waar het ons landschap aantrekkelijker maakt. En hoe gek het ook klinkt, de aanplant van bomen kan de openheid van het landschap juist versterken, mits goed toegepast.

Uitbreiden en versterken

Wie de provincie goed kent, weet dat het bestaat uit zeven landschappelijke regio's. Gebieden met een eigen identiteit en eigen kenmerken. Zo is

'DE AANPLANT VAN BOMEN KAN DE OPENHEID VAN HET LANDSCHAP JUIST VERSTERKEN

er een wereld van verschil tussen het besloten Zuidelijk Westerkwartier en het open Oldambt. Kenmerken die behouden moeten blijven, maar die ook ruimte bieden voor vergroening. Ook in het Oldambt. De ambities die het programma Bos en Hout beschrijft gaan namelijk om meer dan bos alleen. Juist in Groningen liggen de kansen niet alleen in bosuitbreiding, maar in uitbreiding en versterking van landschapselementen. Denk hierbij aan beplanting op (boeren)erven, borgterreinen langs wegen en paden, houtwallen en houtsingels en vergroening van bedrijventerreinen.

Stuk voor stuk maatregelen die bijdragen aan de klimaatdoelstellingen, maar ook aan het vergoten van de biodiversiteit en versterking van het landschappelijk raamwerk. Want daar zit de kracht. De beplanting moet meer doelen dienen dan klimaatadaptie alleen.

Raken we de bomen aan de straatstenen niet kwijt? Wij denken van wel. Het vraagt om regie en een goede en brede samenwerking. Een gecoördi-

neerd 'spel' tussen vraag en aanbod. En voldoende financiële middelen om de ambities waar te maken. Landschapsbeheer Groningen maakt zich sterk voor de juiste en duurzame inpassing van meer bomen en bos in onze provincie. Doet u met ons mee?

Wilt u meer weten over duurzame inpassing van meer bomen en bos in de provincie? Neem dan contact op met Oebele Elverdink, senior adviseur, mail: o.elverdink@landschapsbeheergroningen.nl, telefoon: 050 - 534 51 99.

Leven op de begraafplaats

Er zijn weinig plaatsen waar zoveel leven is als op een begraafplaats ... tenminste als je goed kijkt. De rust en lage dynamiek van deze terreinen bieden een veilige omgeving voor flora en fauna. Tegelijkertijd is er een groeiende aandacht voor het ecologisch groenbeheer op deze terreinen. Er is in toenemende mate aandacht voor de aanplant van inheemse soorten om een gunstige omgeving voor flora en fauna te scheppen.

Gebruik en beheer

Er zit een verschil tussen het gebruik, het beheer en de ligging van deze terreinen. Om te beginnen is er een onderscheid tussen een begraafplaats en een kerkhof. Een kerkhof is een begraafplaats rondom een kerk terwijl een begraafplaats niet per se rondom een kerk hoeft te liggen. Een voorbeeld van een grote stedelijke begraafplaats is bijvoorbeeld Selwerderhof en een landelijk gelegen kerkhof die van Wittewierum. Beide terreinen hebben bijzondere hoge ecologische waarde. Bij Selwerderhof is daarbij duidelijk een onderscheid te zien tussen een 'traditioneel' en een 'ecologisch deel'. In 1938 is men begonnen met de aanleg van het de begraafplaats waarbij het terrein drie meter opgehoogd moest worden in verband met drooglegging en het begraven in drie lagen diep. Van de ruim 50 hectare is 23 hectare opgehoogd en aangelegd als begraafplaats. De overige 27 hectare is tot op de dag van vandaag grotendeels met rust gelaten. Door de zeer lage dynamiek

en het afwisselende landschap van riet/moeras en struweel met bosdelen is hier een biotoop ontstaan voor heel veel zogenaamde 'rode lijst soorten'. De delen waar actief begraven wordt, zijn traditioneel aangelegd en onderhouden. Het laatst ontwikkelde deel is grotendeels ecologisch ingericht en beheerd als zogenaamde 'natuurbegraafplaats' in de stad. Maar hoe ziet dat eruit in het Ommeland?

Kerkhof Wittewierum

Een mooi voorbeeld van een kerkhof in het Ommeland waarbij het gebruik en beheer op een ecologische leest is geschied is Wittewierum. Wie hier rondloopt waant zich in de tijd van het premonstratenzer klooster Bloemhof en de tijd van abt Emo. Hier heeft de tijd stilgestaan. Vanaf het kerkhof welke is omzoomd door een lommerrijke rand met bomen, heb je een zicht op het omringende open veld. Hier broeden in de zomer vele vogels, roesten de uilen in de oude Taxus en groeien de korstmossen op de oude zerken.

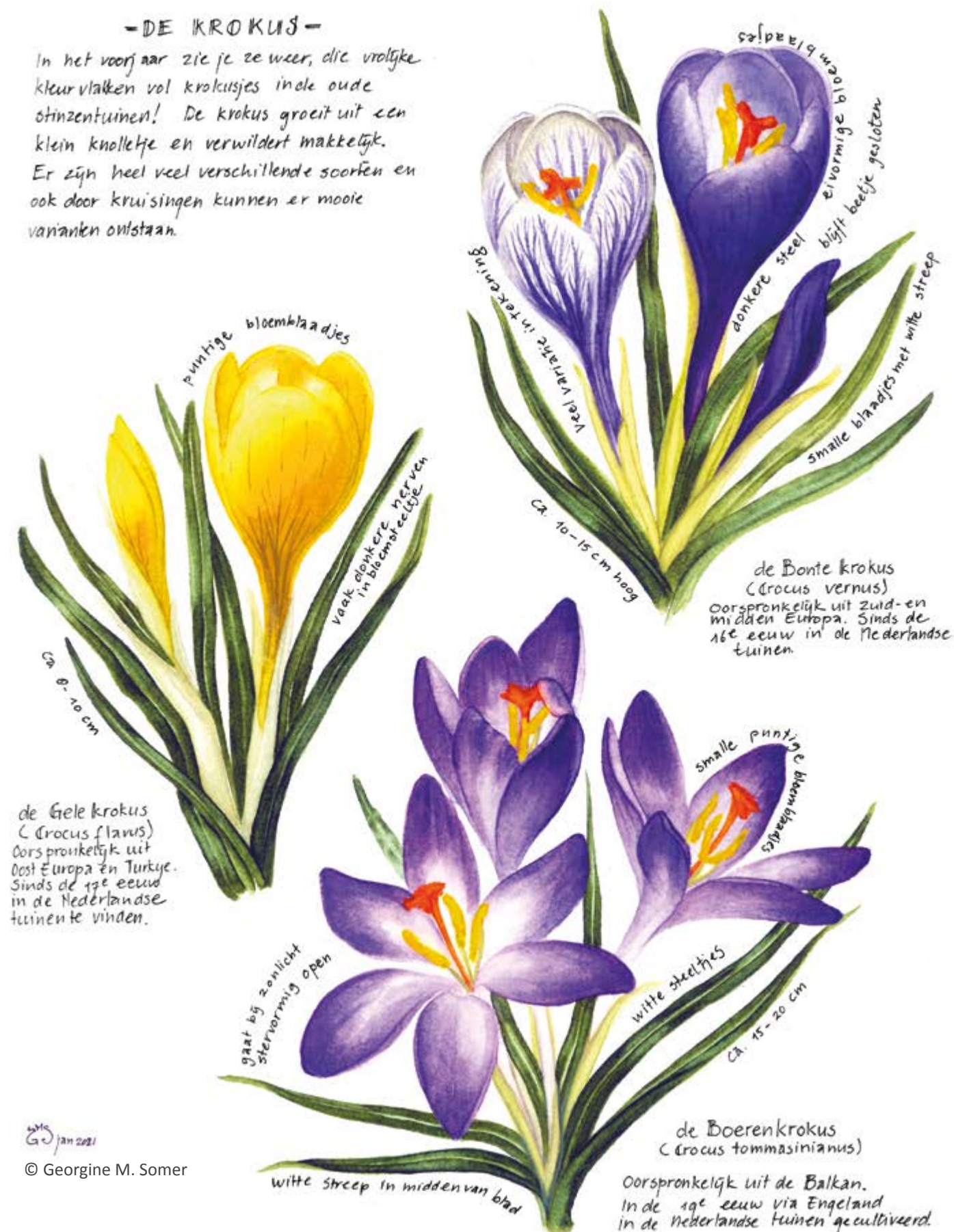
Meer weten over ecologische groenbeheer op begraafplaatsen? Neem contact met ons op.

BOTANISCH SCHETSBOEK

-DE KROKUS-

In het voorjaar zie je ze weer, die vrolijke kleurvlakken vol krokusjes in de oude stinzentuinen! De krokus groeit uit een klein knolletje en verwildert makkelijk. Er zijn heel veel verschillende soorten en ook door kruisingen kunnen er mooie varianten ontstaan.

Appels met peren vergelijken

Landschapsbeheer Groningen onderhoudt sinds jaar en dag fruitboomgaarden in de provincie Groningen. De eigenaren zijn lid van de Vruchtbomenwacht en laten het snoeien over aan onze deskundige collega's. Om het jaar wordt een boomgaard gesnoeid, vaker is in principe niet nodig. We snoeien van januari tot mei.

Bij het snoeien letten we vooral op de vorm van de fruitboom. Dode en kruisende takken worden eruit gehaald en bij jonge bomen wordt vooral in de eerste vijf jaren op vorm gesnoeid zodat zich een sterk gestel kan ontwikkelen.

De ruim 200 boomgaarden die Landschapsbeheer Groningen onderhoudt, staan verspreid over de gehele provincie. Sommige boomgaarden bestaan uit slechts één fruitboom maar er is ook een boomgaard met 170 fruitbomen! De Vruchtbomenbrigade, een groep vrijwilligers, die wekelijks onder begeleiding van een collega aan het snoeien is, gaat met name naar de grotere boomgaarden.

140 rassen

Tussen de circa 3000 fruitbomen die Landschapsbeheer Groningen snoeit zijn er circa 140 verschillende rassen. Heel bijzonder dat er zoveel rassen goed gedijen op Groningse bodem. Het is altijd goed om rekening te houden met de grondsoort; niet elke ras gedijt goed op kleigrond of op het zand. Voor de aanplant van een boom is het raadzaam om bij Landschapsbeheer Groningen advies te vragen. Dit voorkomt teleurstelling en onnodige kosten.

Typisch Gronings

Wanneer een appel- of perenras 'typisch Gronings' is, wil dit zeggen dat ze veel voorkwamen in Groningse boomgaarden. Het wil niet altijd zeggen dat ze oorspronkelijk uit Groningen kwamen, de herkomst kan ook een paar eeuw geleden in bijvoorbeeld Frankrijk liggen.

Een paar typische Groningse appelrassen zijn o.a. Groninger Pippeling, Jan Menks, Veendammer Glorie, Winschoter Glorie, Valkappel, Zoete Kroon en Reinette van Ekenstein. Doorgaans liggen ze niet bij de supermarkt of groenteboer, maar kun je ze bij gespecialiseerde kwekerijen nog wel krijgen.

Onder de peren is de Groningse Juttepeer een typisch perenras dat vroeger veel voorkwam in Groningse boomgaarden, evenals de Kleipeer, ook wel Mandjespeer genoemd. De Pondspeer is met name in Groningen veel aangeplant. Het is een keiharde stoofpeer die tot in april bewaard kan blijven. De boom kan heel oud worden en de vruchten wel een pond zwaar, vandaar de naam.

Meer weten over (het onderhoud van) appels en peren en de Vruchtbomenwacht van Landschapsbeheer Groningen? Bezoek onze website of mail ons: info@landschapsbeheergroningen.nl

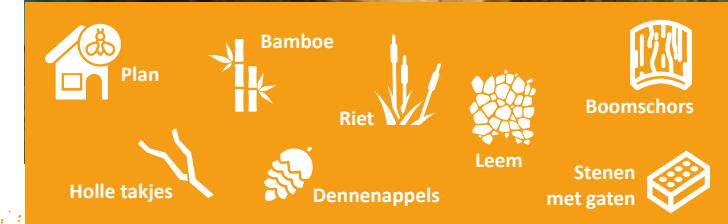
AAN DE SLAG

Maak een bijenhotel

Het gaat niet goed met de bijen in ons land. Meer dan de helft van de 358 bijensoorten is bedreigd. En dat terwijl bijen heel belangrijk zijn voor onze voedselvoorziening. Zo'n tachtig procent van onze groenten, fruit en andere eetbare gewassen is namelijk afhankelijk van bijen. Een bijenhotel is een ideale schuil- en nestgelegenheid voor een aantal soorten bijen. In de holle stengels, bamboe, hout en riet leggen ze hun eitjes. Vooral in de winter is het een warm en veilig onderkomen.

Welke materialen heb je nodig?

- Basisplan en hout voor kast/ombouw
- Holle takjes
- Bamboe
- Dennenappels
- Riet
- Leem
- Schors
- Stenen met gaten

Voordat je gaat beginnen

- Check vooraf of er op de gewenste locatie van het hotel voldoende voedsel aanwezig is.
- Plaats het bijenhotel op een zonnige plek met uitzicht in zuidelijke richting (zuidoost-zuidwest).
- Het is belangrijk dat de gangen van het hotel droog blijven, zorg voor een mooi afdakje.
- Een specifieke hoogte is niet nodig.
- Varieer de diameter van de gaten en stengels tussen de 3 en 9 mm.
- De boorgangen of stengels moeten aan één kant dicht zijn.
- Gebruik holle plantenstengels of stengels met zachte merg.
- Gebruik diverse soorten hout in het hotel (diepte 15-20 cm)
- Verwerk ook stro, dakpannen, holle ruimtes, leem of klei vermengd met potgrond, dennenappels en plantenresten in het hotel.
- Boor na verloop van tijd wat nieuwe gaten.
- Toverwoord: variatie.
- Zet het hotel vroeg in het voorjaar op zijn plek.

Aan de slag

Voor de vorm van een bijenhotel is van alles mogelijk. Kijk voor inspiratie en instructies op bijenhôtels.nl.

BELEEF HET LANDSCHAP

Fietsroute Schansenkrijg

Een tocht door het Middag-Humsterland

Deze mooie fietstocht (41,7 km) brengt je langs een aantal locaties waar in de 80-jarige oorlog een schans heeft gelegen. In het Westerkwartier werd tussen 1580 en 1594 strijd geleverd tussen de legers van de Spaanse koning en die van de Staten-Generaal der zeven opstandige gewesten: de schansenkring. Je komt onder andere langs de voormalige schans in Aduarderzijl waar het Aduarderdiep in het Reitdiep uitkomt, ongeveer waar nu het 'waarhuis' uit 1706 staat.

Landschap

Je fietst door een eeuwenoud cultuurlandschap waarvan vele elementen nog altijd goed te zien zijn. Middag-Humsterland is in 2005 aangewezen als Nationaal Landschap vanwege zijn drie bijzondere kenmerken: het reliëf door wierden, dijken en kwelders, het onregelmatige patroon van landbouwgronden en een zeer open landschap. Het karakteristieke slotenpatroon is duidelijk herkenbaar als je door dit bijzondere landschap fietst.

Vogelparadijs

Tussen Feerwerd en Beswerd fiets je langs een gebied dat in beheer is bij Het Groninger Landschap; de Medenertilsterpolder. Dit gebied is een waar vogelparadijs. Als je geluk hebt tref je hier nog de grutto aan maar ook wellicht de tureluur en andere weidevogels. Stap even van de fiets af en geniet van dit bijzondere plekje!

Fietsknooppunten

45 - 43 - 48 - 39 - 36 - 38 - 20 - 53 - 53 - 72 - 16 - 73 - 75 - 59 - 58 - 58 - 60 - 1 - 47 - 47 - 66 - 61 - 95 - 45

Meer informatie is te lezen op de website van routesingroningen.nl. Hier is de route ook als PGX/PDF te downloaden.

